

El títol de grau en Conservació i Restauració com a resposta de la nostra professió als reptes de l'Espai Europeu d'Ensenyament Superior

En el següent article es presenta el Projecte de disseny de pla d'estudis i títol de grau en Conservació i Restauració de Béns Culturals seleccionat per l'Agència Nacional d'Avaluació de la Qualitat i Acreditació, dins de la II Convocatòria d'ajudes al disseny de plans d'estudi i títols de grau del programa de Convergència Europea. També s'exposen els antecedents del projecte i es reflexiona sobre les perspectives de futur.

Salvador García Fortes. *Professor titular de la secció departamental de Conservació–Restauració de la Facultat de Belles Arts de la Universitat de Barcelona. salvagarcia@ub.edu*

ANTECEDENTS

Al novembre de 2002 el Grup Espanyol de l'IIC, el Grup Espanyol de l'ICOM i la *Comisión para la creación de la federación de asociaciones de conservadores–restauradores de España*, formada per ACRA (*Asociación de Conservadores–Restauradores de Aragón*), ACRLM (*Asociación de Conservadores–Restauradores de Castilla–La Mancha*), ACRACV (*Asociación de Conservadores–Restauradores de Arte de la Comunidad Valenciana*), GTCRC (Grup Tècnic, Associació

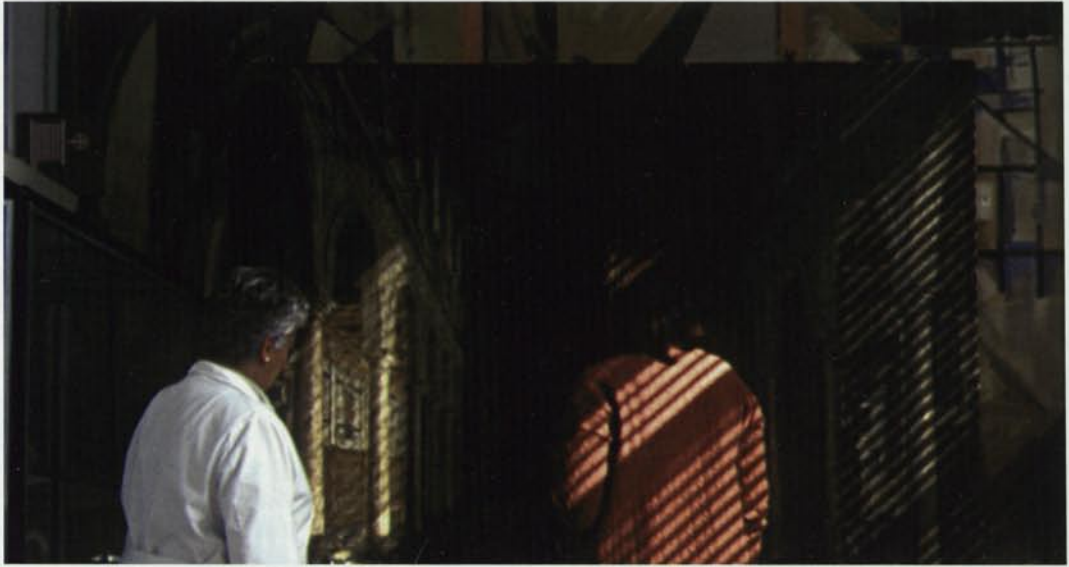
Professional dels Conservadors–Restauradors de Béns Culturals de Catalunya), ARCC (*Associació de Restauradors–Conservadors de Catalunya*), AKOBE (*Asociación Cultural para la Conservación–Restauración del Patrimonio Histórico Artístico*) i COLBBAA (*Colegio Oficial de Doctores y Licenciados en Bellas Artes de Andalucía*), van emetre sengles documents en els quals defensaven, entre altres objectius, la promoció d'una formació única de nivell universitari superior, amb equiparació curricular i homologació europea.

En la mateixa línia E.C.C.O (*European Confederation of Conservator–Restorer's Organisations*), des de 1993, i ENCoRE (*European Network for Conservation–Restoration Education*),

1. Examen d'una pintura, previ a les proves de neteja. Curs de Postgrau en conservació–restauració 2001–2002 (Fotografia: Gema Campo).

2. Examen d'una pintura sobre tela de la col·lecció Pedro Pons (Fotografia: Salvador García).

des de la seva fundació al 1997, han anat aportant una sòlida base documental on defineixen, proposen i defensen la necessitat d'una formació de grau en Conservació i Restauració que permeti l'accés al màster o postgrau i al doctorat.

La Declaració de Bolonya de 1999 procura que els estats membres de la Unió Europea, entre altres mesures, desenvolupin i implantin en els seus països respectius un sistema de titulacions comprensible i comparable que promogui les oportunitats de treball i la competitivitat internacional dels sistemes educatius superiors europeus. Així mateix, demana l'establiment d'un sistema de titulacions basat en dos nivells principals. La titulació del primer nivell serà pertinent per al mercat de treball europeu, oferint un nivell de qualificació apropiat. El segon nivell, que requerirà haver superat el primer, ha de conduir a titulacions de postgrau, tipus màster i/o doctorat.

Tres anys més tard, el Ministeri d'Educació, Cultura i Esport (MECE) recull els principis d'aquella Declaració i en un document-marc sobre *La integració del sistema universitari espanyol en l'Espai Europeu d'Ensenyament Superior* proposa a les universitats i administracions educatives de les Comunitats Autònomes una estructura cíclica dels ensenyaments universitaris amb un primer nivell de grau que ha de donar lloc a l'obtenció d'un títol amb qualificació professional en el mercat laboral europeu, i un segon nivell de postgrau, per a l'accés del qual cal haver superat el primer, i que pot donar lloc a l'obtenció del títol de màster i/o doctorat.

Així, doncs, els objectius formatius dels ensenyaments oficials de nivell de grau tindrien, amb caràcter general, una orientació professional. És a dir, hauran de proporcionar una formació universitària en la qual s'integrin harmònicament les competències genèriques bàsiques, les competències transversals relacionades amb la formació integral de les persones i les competències més específiques que possibilitin una orientació professional que permeti als titulats una integració en el mercat de treball.

Aquestes titulacions s'haurien de dissenyar en funció d'uns perfils professionals amb perspectiva nacional i europea, i d'uns objectius que facin esment als coneixements, capacitats i habilitats que es pretén assolir. Les universitats podrien diversificar la seva oferta, intensificant o personalitzant alguna de les competències específiques relacionades amb l'orientació professional, així com establir itineraris de lliure configuració curricular. No obstant això, en cap cas, aquests itineraris podrien ser reconeguts com a especialitats ni reflectits en el títol oficial de grau.

El segon nivell, com estableix la Declaració de Bolonya, requerriria per al seu accés haver superat el primer i conduiria a l'obtenció dels títols de màster i/o doctor.

Les exigències europees, les propostes del govern i els desigs del nostre col·lectiu professional respecte al futur de la formació de la Conservació-Restauració en el nostre país, han pres cos en dos treballs que van veure la llum a la fi de novembre de 2003 i al juny de 2004. El primer, finançat pel MECE i dirigit per Víctor Medina Flórez, professor titular de Conservació-Restauració de Béns Culturals de la Universitat de Granada, abordava els estudis superiors de conservació i restauració del patrimoni a Europa i proposava una estructura cíclica per al desenvolupament dels estudis encaminats cap a la formació de professionals competents en la intervenció del patrimoni cultural.¹

Les conclusions d'aquest projecte, presentades al col·lectiu professional el 19 de desembre de 2003 a la seu del *Museo Arqueológico Nacional*, consideraven que "per atendre les recomanacions d'E.C.C.O. i d'ENCoRE i entrar en el marc de Convergència Europea d'Ensenyament Superior, els ensenyaments superiors en Conservació i Restauració han d'articular-se en dos nivells seqüencials, grau i postgrau, en el marc acadèmic de la Universitat."

El segon treball –seleccionat per l'Agència Nacional d'Avaluació de la Qualitat i Acreditació (ANECA), dintre de la

II Convocatòria d'Ajudes per al Disseny de Plans d'Estudi i Títols de Grau del Programa de Convergència Europea-, és un estudi que, coordinat per l'autor d'aquest article en representació de la Universitat de Barcelona, inclou tres grups de treball diferenciats que coincideixen amb els perfils professionals de Belles Arts, Disseny, i Conservació i Restauració de Béns Culturals.

EL PROJECTE "ANECA": AUTORS, ESTRUCTURA, CONTINGUT I OBJECTIUS

Aquest darrer treball, titulat *Proyecto de Diseño de Plan de Estudios y Título de Grado en Conservación y Restauración de Bienes Culturales*, ha comptat, a més, amb un equip de treball format per Víctor Medina Flórez, de la Facultat de Belles Arts de Granada; Consuelo Dalmau Moliner, de la Facultat de Belles Arts de Madrid; Marta Barandiarán Landín, de la Facultat de Belles Arts de la Universitat del País Basc; Mercedes Sánchez Pons, de la Facultat de Belles Arts de València; Severo Acosta Rodríguez, de la Facultat de Belles Arts de La Laguna; i per Miquel Mirambell Abancó, de l'Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya.

Com a experts consultors hem obtingut la col·laboració de Pilar Roig Picazo, de la Facultat de Belles Arts de València; Teresa Escotado Ibor, de la Facultat de Belles Arts del País Basc i de Francisco Arquillo Torres, de la Facultat de Belles Arts de Sevilla. José María Losada Aranguren, de l'*Instituto del Patrimonio Histórico Español*, ha estat inclòs com a expert representant dels empleadors.

La redacció del projecte, sota la nostra coordinació, va ser realitzada per la comissió permanent que va incloure a Marta Barandiarán Landín, Consuelo Dalmau Moliner, Víctor Medina Flórez, Miquel Mirambell Abancó i Mercedes Sánchez Pons, seguint l'estructura de 14 punts exigida per l'ANECA per al contingut del projecte i el disseny de la titulació proposada.

A més dels membres de l'equip de treball i dels experts, per a la bona fi del projecte es va sol·licitar la col·laboració del col·lectiu d'acadèmics dels centres de formació (Escoles Superiors de Conservació i Restauració, Facultats de Belles Arts i altres centres), al col·lectiu professional (individualment i, com a col·lectiu, a les associacions professionals) i als empleadors (empresaris de l'àmbit privat i organismes públics).

La resposta de tots ells als qüestionaris remesos va ser cabdal per al desenvolupament dels punts del projecte en els quals s'han de valorar la importància de les competències genèriques i específiques de formació disciplinar i professional de l'àmbit de la Conservació i la Restauració. Si les genèriques proposades per l'ANECA són idèntiques per a tots els títols de grau, el conjunt de coneixements, habilitats i actituds que havien de capacitar, una vegada finalitzada la seva formació, al professional de la conservació i la restauració de béns culturals per a la seva activitat, havia de ser coherent amb el perfil o perfils professionals prèviament definits.

Per determinar aquest perfil professional i les competències que es deriven d'ell, es va prendre com a referents fonamentals dos

documents d'E.C.C.O.: *The ECCO Professional Guidelines* (1993) i *Apel, acteurs du patrimoine européen et législation* (2001). Ambdós identifiquen les funcions i les responsabilitats del professional de la conservació i la restauració de béns culturals. Les activitats inclouen l'examen, el diagnòstic i la decisió de les intervencions; la formulació del projecte de conservació i restauració; l'execució de les intervencions de conservació i restauració; el control, el seguiment i la valoració de les intervencions; la documentació; el manteniment i la conservació preventiva. Activitats que el professional no només ha de conèixer, segons els paràmetres tècnics, sinó també sota la perspectiva de la responsabilitat ètica, moral, deontològica i jurídica.

D'aquesta manera es va proposar una relació de 37 competències específiques valorades pel professorat (Acadèmics) dels diferents centres on s'imparteix formació de conservació i restauració, Facultats i Escoles Superiors, als quals es va remetre un model d'enquesta idèntic.

Amb una base argumental sòlida, fonamentada en els documents elaborats per E.C.C.O. i ENCoRE i en les valoracions dels diferents col·lectius enquestats, es determinà l'assignació de crèdits europeus (ECTS).² Per les característiques de la nostra professió i en coherència amb les propostes d'E.C.C.O. i ENCoRE,³ de les dues opcions possibles de 180 i 240 crèdits, es va escollir la de més volum de treball de l'alumne, equivalent a un grau de 4 anys de durada, de 60 crèdits per curs.

La mesura de crèdit europeu proposada és de 1 crèdit = 25-30 hores de treball de l'alumne. En conseqüència, els 240 crèdits del títol de grau representen un volum de treball de l'alumne de 6.000-7.200 hores.

Així mateix, durant el desenvolupament del projecte es determina l'estructura general del títol de grau en Conservació i Restauració, amb els continguts comuns obligatoris i els instrumentals obligatoris i optatius, amb la seva assignació en hores de treball de l'estudiant.

La proposta de continguts comuns obligatoris (troncalitat) del títol de grau en Conservació i Restauració de Béns Culturals és la considerada com a imprescindible per a un correcte exercici de la professió, tant en l'àmbit de l'activitat privada com dels organismes públics, i com a base necessària per a la realització dels possibles postgraus posteriors d'especialització i d'investigació en el camp de la Conservació i la Restauració dels béns culturals, distribuïda en els 8 blocs formatius que detallem:

1. Conceptes i fonaments de la Conservació i la Restauració.
2. Materials, tècniques i procediments de creació i manufactura dels béns culturals.
3. Factors de deterioració i processos d'alteració dels béns culturals.
4. Examen, diagnòstic i documentació dels béns culturals.
5. Conservació preventiva dels béns culturals.
6. Materials i espais de la Conservació i la Restauració.
7. Conservació curativa i restauració dels béns culturals.
8. Pràcticum.

Com a continguts instrumentals obligatoris s'han considerat les tècniques gràfiques, fotogràfiques i informàtiques, així com la investigació de les fonts, incloses dintre dels continguts obligatoris comuns relacionats en el bloc formatiu núm. 4.

De la mateixa manera, es consideren imprescindibles els coneixements suficients d'una segona i, fins i tot, una tercera llengua. Per la seva importància, l'anglès seria aquesta segona llengua. La tercera, donada la informació, la bibliografia i els centres d'investigació en Conservació i Restauració, es proposa que sigui la llengua italiana.

L'estructura, la durada i el contingut del títol de grau en Conservació i Restauració que es proposa té com a últim objectiu el desenvolupament de professionals altament competents, qualificats i capacitats per realitzar de manera reflexiva les intervencions extremadament complexes de conservació-restauració, documentar-les a fons, amb la finalitat que el treball i les dades registrades contribueixin, no només a la preservació, sinó també a una més profunda comprensió dels esdeveniments històrics i artístics relatius als objectes en procés de tractament.

Com a condició necessària i imprescindible per assegurar la preservació d'aquest patrimoni cultural, la Conservació i Restauració de Béns Culturals ha de ser reconeguda i promocionada com a una disciplina l'ensenyament de la qual es desenvolupi, per a totes les categories dels béns culturals, segons l'esquema i l'estructura cíclica dels ensenyaments universitaris propugnats per la Declaració de Bolonya.

El títol de grau en Conservació i Restauració de Béns Culturals suposa el primer pas per a la potenciació de la interdisciplinarietat, tant en l'àmbit de l'ensenyament com de la investigació, entre els conservadors-restauradors i els representants de les disciplines científiques i humanístiques que treballen amb objectes patrimonials a Europa (història, arqueologia, arquitectura...).

Així mateix, l'existència d'estudis universitaris oficials de grau, en l'àmbit de la conservació-restauració, integrats en l'Espai Europeu d'Ensenyament Superior, facilitarien l'establiment de programes de cooperació i d'intercanvi mitjançant una xarxa europea d'institucions de formació i d'investigació en matèria de conservació-restauració.

La necessitat de garantir una conservació-restauració del patrimoni cultural al més alt nivell, és a dir, capaç de garantir l'autenticitat i perllongar la seva existència, obliga en paral·lel al reconeixement de l'estatus professional del conservador-restaurador, similar al dels altres professionals que treballen amb els béns patrimonials.

Qualsevol proposta formativa en el nostre àmbit ha d'afegir als ineludibles objectius acadèmics aquells que, donant resposta als reptes que planteja la convergència europea, aconseguixin, al mateix temps, bandejar definitivament les incongruències derivades de l'herència i la situació actual dels ensenyaments de la Conservació i Restauració al nostre país.

Així, el títol de grau en Conservació i Restauració de Béns Culturals suposaria atendre les recomanacions d'E.C.C.O. i d'ENCoRE i aconseguir la seva integració en l'Espai Europeu d'Ensenyament Superior, superant la duplicitat de la formació, impartida com a itinerari o títol propi de les facultats de Belles Arts, segons la LRU (Llei de Reforma Universitària, Llei Orgànica 11/1983), o com a títol equivalent a diplomatura, en les Escoles Superiors de Conservació i Restauració, fora del marc universitari i segons la Llei Orgànica d'Ordenació General del Sistema Educatiu (LOGSE), de 1990.

Finalment, el títol de grau en Conservació i Restauració de Béns Culturals donaria resposta als objectius de la Declaració de Bolonya en adoptar un sistema de títols de llegibilitat i comparabilitat senzilla, amb un títol de primer cicle utilitzable com a qualificació en tot el mercat laboral europeu.

3. Pràctiques dels alumnes d'últim curs de l'itinerari de conservació-restauració al paranimf de la Universitat de Barcelona (Fotografia: Gema Campo).

I ARA, QUÈ?

A partir del 15 de juny de 2004, una vegada finalitzat el document i remès a l'Agència d'Avaluació de la Qualitat i Acreditació, s'inicia un procés d'avaluació que s'haurà de traduir, en cas positiu, en el llibre blanc del títol de grau en Conservació i Restauració de Béns Culturals. Una vegada editat, s'hauria de remetre per part de l'ANECA a la Direcció general d'Universitats (MECE) i al Consell de Coordinació Universitària per a la seva consideració.

Per la seva banda, el Ministeri d'Educació en el Projecte de Reial Decret, de 2 d'agost proppassat, pel qual s'estableix l'estructura dels ensenyaments universitaris i es regulen els estudis universitaris oficials de grau, reprèn el procés de reforma dels ensenyaments universitaris oficials, que s'hauran de desenvolupar de manera progressiva fins a l'any 2010.

Segons l'esmentat projecte, els nous títols universitaris específics de grau que tinguin caràcter oficial i validesa en tot el territori nacional, hauran de contenir una referència expressa, entre altres aspectes, a la denominació del títol, nombre total de crèdits, continguts formatius comuns i nombre mínim de crèdits assignats a cadascun d'ells, l'especificació de l'objectiu del títol, els efectes professionals vinculats, la rellevància del títol per al desenvolupament del coneixement i per al mercat laboral espanyol i europeu... Estructura i continguts que coincideixen fonamentalment amb aquells desenvolupats en el *Proyecto de Diseño de Plan de Estudios y Título de Grado en Conservación y Restauración de Bienes Culturales*.

Per últim, el 19 de febrer proppassat va tenir lloc a la seu del *Museo del Traje de Madrid* una reunió, convocada per l'*Instituto del Patrimonio Histórico Español*, on eren presents representants dels àmbits acadèmics, professionals i associatius, i on es va presentar el *Documento de apoyo al establecimiento de un título universitario oficial de grado en conservación-restauración y de constitución de una plataforma para su consecución*.

En conseqüència, la possibilitat de consecució d'una única titulació de grau en Conservació i Restauració integrada en l'Espai Europeu d'Ensenyament Superior pot arribar a ser una realitat a curt termini. Per a això, es converteix en condició imprescindible el manteniment futur de l'esperit, les expectatives i la col·laboració demostrada pel nostre col·lectiu professional, durant l'execució d'aquests projectes.

NOTES

¹ *Análisis de los estudios superiores de Conservación y Restauración en Europa*. Referència: S2/EA2003-0088. Ministerio de Educación Cultura y Deporte, Secretaría de Estado de Educación y Universidades.

² ECTS, Sistema Europeu de Transferència de Crèdits. Els crèdits ECTS representen el volum de treball de l'estudiant per aconseguir els objectius del programa. Objectius que s'han d'especificar, preferiblement, en termes de resultat de l'aprenentatge i de competències que han d'ésser adquirides. Comprendran tota l'activitat educativa requerida pel programa acadèmic: lliçons magistrals, treballs pràctics, seminaris, períodes de pràctiques, treball de camp, treball personal, així com els exàmens i/o les avaluacions.

³ *E.C.C.O. - ENCoRE Paper on Education and Access to the Conservation-Restoration Profession*. Approved by the General Assembly of E.C.C.O. (Brussels 7, March 2003) and by the General Assembly of ENCoRE (Torun 9, May 2003).

El título de grado en Conservación y Restauración como respuesta de nuestra profesión a los retos del Espacio Europeo de Enseñanza Superior

En el siguiente artículo se presenta el Proyecto de diseño de plan de estudios y título de grado en Conservación y Restauración de Bienes Culturales seleccionado por la Agencia Nacional de Evaluación de la Calidad y Acreditación, dentro de la II Convocatoria de ayudas al diseño de planes de estudio y títulos de grado del programa de Convergencia Europea. También se exponen los antecedentes del proyecto y se reflexiona sobre las perspectivas de futuro.

Salvador García Fortes. *Profesor titular de la sección departamental de Conservación-Restauración de la Facultad de Bellas Artes de la Universidad de Barcelona.* salvagarcia@ub.edu

ANTECEDENTES

En noviembre de 2002 el Grupo Español del IIC, el Grupo Español del ICOM y la Comisión para la creación de la federación de asociaciones de conservadores-restauradores de España, formada por ACRA (Asociación de Conservadores-Restauradores de Aragón), ACRLM (Asociación de Conservadores-Restauradores de Castilla-La Mancha), ACRACV (Asociación de Conservadores-Restauradores de Arte de la Comunidad Valenciana), GTCRC (*Grup Tècnic, Associació Professional dels Conservadors-Restauradors de Béns Culturals de Catalunya*), ARCC (*Associació de Restauradors-Conservadors de Catalunya*), AKOBE (Asociación Cultural para la Conservación-Restauración del Patrimonio Histórico Artístico) y COLBBAA (Colegio Oficial de Doctores y Licenciados en Bellas Artes de Andalucía), emitieron sendos documentos en los que defendían, entre otros objetivos, la promoción de una formación única de nivel universitario superior, con equiparación curricular y homologación europea.

En idéntico sentido E.C.C.O. (*European Confederation of Conservator-Restorer's Organisations*), desde 1993, y ENCoRE (*European Network for Conservation-Restoration Education*), desde su fundación en 1997, han ido aportando una sólida base documental donde definen, proponen y defienden la necesidad de la formación de grado en Conservación y Restauración que permita el acceso al máster o postgrado y al doctorado.

La Declaración de Bolonia de 1999 procura que los estados miembros de la Unión Europea, entre otras medidas, desarrollen e implanten en sus respectivos países un sistema de titulaciones comprensible y comparable que promueva las oportunidades de trabajo y la competitividad internacional de los sistemas educativos superiores europeos. Asimismo, demanda el establecimiento de un sistema de titulaciones basado en dos niveles principales. La titulación del primer nivel será pertinente para el mercado de trabajo europeo, ofreciendo un nivel de cualificación apropiado. El segundo nivel, que requerirá haber superado el primero, ha de conducir a titulaciones de postgrado, tipo máster y/o doctorado.

Tres años más tarde, el Ministerio de Educación, Cultura y Deporte (MECD) recoge los principios de aquella Declaración y en un documento-marco sobre *La integración del sistema universitario español en el Espacio Europeo de Enseñanza Superior* propone a las universidades y administraciones educativas de las Comunidades Autónomas una estructura cíclica de las enseñanzas universitarias con un primer nivel de grado que debe dar lugar a la obtención de un título con cualificación profesional en el mercado laboral europeo, y un segundo nivel de postgrado, para cuyo acceso se hace necesario haber superado el primero, y que puede dar lugar a la obtención del título de máster y/o doctorado.